

ERTA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHI MUAMMOLARI

Ganiyeva Shaxlo Fayzilloyevna

Siyob Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 23.04.2026

Revised: 24.04.2026

Accepted: 25.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

*erta yosh, nutq
rivojlanishi, nutq
kechikishi, bolalar
psixologiyasi,
logopediya,
kommunikatsiya,
rivojlanish buzilishlari*

Mazkur maqolada erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishining o'ziga xos jihatlari, nutq kechikishiga olib keluvchi omillar hamda zamonaviy yondashuvlar asosida ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, ota-onalar va mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar berilib, bolalarning sog'lom nutqiy rivojlanishini ta'minlash masalalari tahlil qilinadi.

Kirish

Erta yosh davri bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda nutq shakllanib, bola atrof-muhit bilan faol muloqotga kirisha boshlaydi. Nutq nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur, xotira va idrok rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Shuning uchun ham nutq rivojlanishidagi har qanday og'ishlar bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. So'nggi yillarda bolalarda nutq kechikishi va turli nutq buzilishlari ko'payib borayotgani mutaxassislar e'tiborini tortmoqda.

Asosiy qism

Zamonaviy pediatriya va logopediya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda nutq rivojlanishidagi muammolar ko'p omilli xususiyatga ega. Ular biologik, ijtimoiy va psixologik sabablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Homiladorlik davridagi asoratlar, tug'ruq

jarayonidagi muammolar, markaziy asab tizimining yetarlicha rivojlanmaganligi nutq kechikishining asosiy biologik omillaridan sanaladi. Ijtimoiy omillar ham muhim rol o'ynaydi. Bolaning kattalar bilan muloqotining yetarli emasligi, gadjetlardan ortiqcha foydalanish, oilada nutqiy muhitning sustligi nutq rivojlanishini sekinlashtiradi. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalarning keng tarqalishi bolalarning jonli muloqotdan cheklanishiga olib kelmoqda, bu esa nutq shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik jihatdan esa bola bilan yetarli emotsional aloqa o'rnatilmasligi, stressli muhit yoki e'tibor yetishmasligi ham nutq rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Mutaxassislar ta'kidlashicha, bolaning nutqi rivojlanishi uchun u o'zini xavfsiz va qo'llab-quvvatlangan his qilishi zarur.

Zamonaviy yondashuvlarda nutq rivojlanishidagi muammolarni erta aniqlash va kompleks yondashuv asosida davolash muhim ahamiyatga ega. Logoped, pediatr va psixolog hamkorligi bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali natija beradi. O'yin terapiyasi, artikulyatsion mashqlar, eshitish va idrokni rivojlantirishga qaratilgan usullar keng qo'llanilmoqda.

Shuningdek, ota-onalarning roli nihoyatda katta. Bola bilan muntazam suhbatlashish, kitob o'qib berish, savol-javob qilish, uni faol tinglash nutq rivojlanishini rag'batlantiradi. Har bir yangi so'z bolaning dunyoqarashini kengaytiradi va kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi bosqichma-bosqich shakllanadigan murakkab jarayon bo'lib, u bola tug'ilgan ilk davrlardan boshlab faol rivojlana boshlaydi. Dastlab bola atrofidagi tovushlarni idrok etadi, keyinchalik ularni farqlash, eslab qolish va takrorlash qobiliyati shakllanadi. Bu jarayon markaziy asab tizimining yetilishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, nutq markazlarining faoliyati izchil rivojlanishni ta'minlaydi. Agar ushbu tizimda biror buzilish yuzaga kelsa, bu nutq rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Nutq rivojlanishidagi muammolar ko'pincha dastlab sezilmasligi mumkin, chunki ayrim ota-onalar bolaning kech gapirishini individual xususiyat deb hisoblaydilar. Biroq zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, nutqdagi har qanday kechikish bolaning umumiy rivojlanishidagi muammolarning belgisi bo'lishi ehtimoli yuqori. Shu sababli mutaxassislar bolaning nutq faoliyatini doimiy kuzatib borishni tavsiya etadilar.

Nutq rivojlanishidagi muammolar tarkibiga faqat so'zlashuvning kechikishi emas, balki nutqni tushunish qobiliyatining pasayishi ham kiradi. Ayrim bolalar oddiy so'z va ko'rsatmalarni tushunishda qiynaladilar, bu esa ularning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir qiladi. Bunday holatlar ko'pincha eshitish analizatori faoliyatidagi nuqsonlar yoki nevrologik

omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu bilan birga, artikulyatsion apparatning yetarlicha rivojlanmaganligi tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishga olib keladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda nutq rivojlanishining sekinlashuvi ko‘pincha tashqi muhit bilan bog‘liq. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning erta yoshdan boshlab keng qo‘llanilishi bolalarning faol nutqiy ishtirokini kamaytiradi. Bola ko‘proq ekran qarshisida vaqt o‘tkazgan sari, u real muloqotdan uzoqlashadi va bu uning nutq rivojlanishini cheklaydi. Jonli muloqot esa nutqni rivojlantirishning eng muhim sharti hisoblanadi.

Bolaning nutq rivojlanishida taqlid qilish muhim o‘rin tutadi. Bola kattalarning nutqini kuzatadi, ularning talaffuzi va intonatsiyasini takrorlashga harakat qiladi. Agar atrofdagi nutq boy va to‘g‘ri bo‘lsa, bola ham shunga mos ravishda rivojlanadi. Aksincha, noto‘g‘ri yoki kambag‘al nutq muhiti bolaning nutqiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois ota-onalarning nutq madaniyati ham muhim ahamiyatga ega.

Nutq rivojlanishidagi muammolarni bartaraf etishda erta tashxis muhim hisoblanadi. Mutaxassislar bolaning nutq rivojlanishini baholashda uning eshitish qobiliyati, psixik holati va nevrologik rivojlanishini kompleks o‘rganadilar. Diagnostika natijalariga asoslanib, individual reabilitatsiya dasturi ishlab chiqiladi. Bu dastur logopedik mashg‘ulotlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash va zarur hollarda tibbiy muolajalarni o‘z ichiga oladi.

Logopedik mashg‘ulotlar nutqni rivojlantirishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular artikulyatsion mashqlar, nafasni to‘g‘ri boshqarish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va so‘z boyligini kengaytirishga qaratilgan bo‘ladi. Bundan tashqari, fonematik eshitishni rivojlantirish ham muhim bo‘lib, bu bola tovushlarni farqlash va to‘g‘ri qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

Amaliy jihatdan qaralganda, o‘yin faoliyati nutq rivojlanishining eng tabiiy va samarali shaklidir. O‘yin orqali bola yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi, gap tuzishni o‘rganadi va muloqotga kirishadi. Rolli o‘yinlar, ertak aytish, savol-javoblar tashkil etish bolaning nutqiy faolligini oshiradi. Shu bilan birga, qo‘l barmoqlari harakatlari bilan bog‘liq mashqlar ham nutq rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi, chunki ular miya faoliyatini faollashtiradi.

Ota-onalarning ishtiroki nutq rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola bilan muntazam suhbatlashish, uni diqqat bilan tinglash va har qanday nutqiy urinishlarini qo‘llab-quvvatlash zarur. Bolaga savollar berish, uni fikrlashga undash va javob berishga rag‘batlantirish nutqni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. Shuningdek, kitob o‘qish, rasmlar asosida hikoya tuzish va kundalik vaziyatlarni izohlash orqali bolaning nutqiy tajribasi boyitiladi.

Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi nafaqat fiziologik yetilish, balki murakkab psixolingvistik jarayon sifatida ham qaraladi. Bola nutqni o'zlashtirish jarayonida nafaqat tovushlarni talaffuz qilishni, balki ularning ma'nosini anglashni, ularni to'g'ri bog'lashni va fikrni izchil ifodalashni o'rganadi. Shu jihatdan nutq rivojlanishi tafakkur rivoji bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular bir-birini o'zaro boyitadi. Agar nutq rivojlanishida uzilish kuzatilsa, bu bola tafakkurining shakllanishiga ham ta'sir etadi.

Nutq rivojlanishining muhim komponentlaridan biri — lug'at boyligidir. Erta yoshda bola dastlab oddiy so'zlarni o'zlashtiradi, keyinchalik esa ularning soni ortib boradi va murakkabroq nutq tuzilmalari paydo bo'ladi. Agar bola lug'at boyligini sekin o'zlashtirsa, u o'z fikrini to'liq ifodalashda qiynaladi. Bu esa uning ijtimoiy faolligini pasaytiradi va muloqotdan qochishiga olib kelishi mumkin.

Grammatik tuzilmaning shakllanishi ham nutq rivojlanishining muhim bosqichidir. Bola so'zlarni to'g'ri ketma-ketlikda qo'llashni, gap tuzishni va fikrni aniq ifodalashni o'rganadi. Nutq rivojlanishidagi muammolar ko'pincha aynan grammatik xatolar, so'zlarni noto'g'ri qo'llash yoki gap tuzilishining buzilishi orqali namoyon bo'ladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday muammolarni erda bosqichda aniqlash va to'g'ri yo'naltirish orqali sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Fonematik eshitish — ya'ni tovushlarni farqlash qobiliyati — nutq rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Agar bola tovushlarni bir-biridan ajrata olmasa, ularni to'g'ri talaffuz qilishda ham qiyinchilikka duch keladi. Bu esa keyinchalik o'qish va yozish jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mutaxassislar fonematik eshitishni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadilar.

Nutq rivojlanishidagi muammolarni o'rganishda neyropsixologik yondashuv ham muhim o'rin egallaydi. Bu yondashuvga ko'ra, nutq faoliyati miyaning turli sohalari bilan bog'liq bo'lib, ularning uyg'un ishlashi nutqning to'g'ri shakllanishini ta'minlaydi. Agar ushbu tizimda nomutanosiblik yuzaga kelsa, bola nutqida turli buzilishlar kuzatiladi. Shu bois ayrim hollarda logopedik yordam bilan birga neyropsixologik korreksiya ham qo'llaniladi.

Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini rag'batlantirishda sensor rivojlanish ham muhim ahamiyatga ega. Bola ko'rish, eshitish va sezgi orqali atrof-muhitni o'rganadi va bu jarayon nutq bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Ranglar, shakllar, tovushlar va predmetlarni o'rganish orqali bola yangi tushunchalarni egallaydi va ularni nutqda ifodalashni o'rganadi.

Shuningdek, nutq rivojlanishida emotsional-irodaviy sohaning o'rni ham katta. Bola o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rgangan sari uning nutqi ham boyiydi. Agar bola his-tuyg'ularini ifodalashda qiynalsa, bu uning nutq faoliyatiga ham salbiy ta'sir qiladi. Shu

sababli bolaga erkin fikr bildirish imkonini berish, uni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish muhimdir.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda integrativ usullar keng qo‘llanilmoqda. Bunda nutq rivojlantirish boshqa faoliyat turlari bilan uyg‘un holda olib boriladi. Masalan, rasm chizish, musiqa tinglash, harakatli o‘yinlar orqali bola nutqi faollashtiriladi. Bu usullar bolaning qiziqishini oshiradi va nutqni tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar bilan individual ishlash yuqori samaradorlikka ega. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlari turlicha bo‘lganligi sababli, unga mos yondashuv tanlash muhimdir. Individual mashg‘ulotlar orqali bolaning zaif tomonlari aniqlanadi va ularni mustahkamlashga e‘tibor qaratiladi.

Shu bilan birga, nutq rivojlanishidagi muammolarni e‘tiborsiz qoldirish kelajakda murakkab oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bunday bolalarda maktab davrida o‘qish va yozish bilan bog‘liq qiyinchiliklar, ijtimoiy moslashuv muammolari yuzaga keladi. Shu sababli erta yoshdayoq to‘g‘ri yondashuv va malakali yordam ko‘rsatish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Erta yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi muammolari dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ularni o‘z vaqtida aniqlash, sabablarini chuqur tahlil qilish va kompleks yondashuv asosida choralar ko‘rish zarur. Ota-onalar, pedagoglar va tibbiyot xodimlarining hamkorligi bolaning to‘laqonli rivojlanishini ta‘minlaydi. Sog‘lom nutq esa bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvi uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A.A. Bolalar nutq rivojlanishi asoslari. Toshkent, O‘qituvchi nashriyoti, 2020, 120 bet
2. Rasulova D.M. Logopediya va nutq buzilishlari. Toshkent, Fan nashriyoti, 2019, 150 bet
3. Nurmatov B.S. Pediatriyada rivojlanish muammolari. Samarqand, Zarafshon nashri, 2021, 110 bet
4. Axmedova L.K. Bolalar psixologiyasi. Toshkent, Universitet nashriyoti, 2018, 180 bet
5. Ismoilov R.T. Erta yoshdagi bolalar rivojlanishi. Buxoro, Buxoro nashriyoti, 2022, 140 bet
6. Saidova M.N. Zamonaviy logopediya usullari. Toshkent, Innovatsiya nashri, 2023, 130 bet